

Bernardus Silvesterus O univerzálnej jednote sveta

Dr.Viktor Thieben (uverejnené v časopise Sophia)

Ak na stránkach takého časopisu, ako je Sophia, hovoríme o svetonázorových koncepciách a filozofických predstavách stredovekých mysliteľov, zaiste to nie je preto, aby sme si rozšírili nejaké historické poznatky, alebo aby sme zbierali nejaké informácie o dávno zašlých časoch, nech by aj boli takéto informácie akokoľvek zaujímavé svojou povahou, azda ako niečo, čo dnes vyniká „exotickou“ zvláštnosťou, kuriozitou. Každý historický fakt a samozrejme najmä fakt, súvisiaci so svetonázorom, sa evolúciou prekonáva - „prekonáva“ niekedy v pozitívnom, ale aj v negatívnom zmysle z hľadiska celkového vývoja a pokroku ľudstva - ale ostáva ako element zachovaný v tom novom svetonázore, ktorý na jeho mieste vzniká ako „vyšší“ nový stupeň vývoja. Nový názor buduje na základe starého, ktorý buď pozitívne rozvíja ďalej, alebo odmieta, lebo odhalil jeho nedokonalosť, nesprávnosť, teda sa od neho odvracia. Aj od tých rozličných foriem súvislostí medzi kozmom a Zemou, medzi duchovným svetom a človekom sa novovznikajúci svetonázor človeka, opierajúci sa o poznatky rozvíjajúcich sa prírodných vied a v intenzívny vývoj jeho sebavedomia sa človek na sklonku stredoveku odvrátil. Vedený svojím žiarivým intelektom čoraz radikálnejšie zachoval závislosť svojho bytia od jemu nadriadených bytostí, *od hodnotovej štruktúry, ktorá by mala mať určujúci význam pre ľudský život.*

Ale vráťme sa k spomínanej evolúcii ľudského vedomia. To, čo v rokoch vrcholiaceho stredoveku, t.j. v 11., 12., 13. Storočí bolo všeobecne prijatým názorom na Boh, na svet, na život a jeho zmysel, je dnes niekde v „dolnom poschodí“ nášho vedomia, je pod jeho prahom ako prekonaný prežitok, ako hmlistá spomienka na časy, keď rozum a cit ešte neboli od seba tak radikálne oddelené ako dnes. Hoci - a to si treba zvlášť jasne uvedomiť - už tieto nám známe stredoveké názory sú iba viac-menej *temným odleskom* ešte oveľa dávnejších názorov a duchovných zážitkov, sú už iba spomienkou na učenia mystérií. V mystériách ešte neexistoval intelektuálny vzťah k svetu, ale iba imaginatívne obrazy, mýty, jasnovidné zážitky, ktoré utvorili „vlastníctvo“ nášho ja, a ktoré neboli prežívané v plnom svetle nášho vedomia. Boli to zážitky poloslivé, skupinovú, všeobecnú, spájajúce človeka akosi inštinktívne s duchovným svetom. Odrazom takýchto zážitkov - mohli by sme aj povedať - tohto druhu poznávania - je aj všeobecne rozšírený názor o súvislosti medzi makrokozmosom a mikrokozmosom, názor o vzniku prírody a človeka z lona božstva, ktorého jedným z hlavných predstaviteľov bol cisteriánsky mních Bernardus Silvesteris (zomrel asi roku 1167). Sila a dôstojnosť nášho dnešného vedomia je práve v tom, že po skvelom rozvíjaní prírodovedeckého vedomia, zakladaní veľkolepých perspektív techniky, uvedomujeme si svoj odklon od duchovných hodnôt života, začíname stále jasnejšie vidieť prílišnú jednostrannosť našej cesty do materializmu a posilnenú prácu prírodovedeckým prístupom k javom sveta sa pokúsime vyzdvihnúť zo šera histórie, ale i z hĺbín svojej duše veľkolepé poznatky, ktoré boli stáročia zasypané. Chceme si tieto poznatky znovu osvojiť, nájsť v „naivných“ obrazoch, v takpovediac rozprávkových príbehoch a javoch opäť tú za nimi sa skrývajúcu múdrosť, tú podstatu, ktorá kedysi dávala životnú silu a hojnú duševnú potravu našim predkom.

Dielo „*Cosmographia*“ Bernarda Silvestra, o ktorom tu chceme hovoriť, predstavuje azda najnáročnejší umelecký produkt stredovekej literatúry, a to tak svojou témou, ako aj formou. Filozofická báseň „*De mundi universitate sive Megacosmus et Microcosmus*“ - nemá prakticky nijakého predchodcu a zhrnuje vo veľmi stručnej forme skvelým spôsobom všetko, čo človek 12. Storočia mohol povedať o vzniku sveta a človeka, nadväzujúc na najčastejšie tradície platonizmu, ale pritom prezrádzajúc už aj vedomosti vtedy moderných arabských prírodných vied a hlavných línií myslenia klasického centra stredovekej filozofie - chartreskej školy. Odraz tu hlásaných myšlienok nájdeme aj v štruktúre najväčšieho literárneho diela stredoveku, v Danteho „Božskej komédii“.

Podľa toho, čo sme tu uviedli, zdalo by sa, že ide o akúsi encyklopédiu podávajúcu vtedajší stav poznania. Také dielo však má sotva 50 strán! Autor zrejme očakával, že jeho vývody budú tvoriť predmet hlbokého uvažovania, meditácií, jeho spis obsahuje samé semená, ktoré čitateľ - študujúci má v duchu rozvíjať ďalej a vypestovať z nich zrelé kvety.

Už úvod je mimoriadne zaujímavý. Stvorenie sveta tu vôbec nevychádza zo židovsko-kresťanskej tradície biblického príbehu. Duchovná bytosť zvaná *Natura* sa obracia na svoju matku, na mocnú bytosť *Nous* s výzvou, aby našla primeranú a krásnu podobu pre *Silvu*, ktorá predstavuje základnú podstatu všetkých vecí. V čase tohto duchovného rozhovoru ešte nejestvovali ani hviezdy - vlastne nič, čo by ľudské oko mohlo vidieť, nič materiálne. Kde teda sme? Sme vo svete *ideí*, v platónskom svete pôvodu vecí. Veď v 12. Storočí v mysliach ľudí ešte prevládal platonizmus, podľa ktorého pred existenciou materiálneho sveta jestvuje všetko vo forme božských ideí. Idea je teda tá „matka“, je tá realita, ktorá je predpokladom hmotného sveta a jestvuje nad a pred jeho manifestáciou. Tak ako gnosticci spomínali nebeskú *Sophiu*, stelesnený súhrn múdrosti, alebo ako v starogréckom mýte poznali bohyňu *Pallas Athenu*, ktorá vyskočila z hlavy hlavného boha Dia, tak sa tu personifikuje sila, ktorá jediná je schopná vnieť poriadok do chaosu, ako vysoká duchovná bytosť - akýsi božský rozum - *Nous*. *Nous*, ako v tom rozhovore sama prízvukuje, ktorá v plnej harmónii s vôľou Boha. Pevne usporiadaný svet, svet viditeľný, ktorý manifestuje božské idey a zámery, môže vzniknúť len ako „druhé stvorenie“, potom čo v duchovnej sfére už bolo všetko v zárodku stvorené. Pomocou štyroch elementov, ohňa, zeme, vody a vzduchu formuje *Nous* Zem a obdaruje ju *kozmicou dušou*. Všetko, čo sa na Zemi bude odohrávať, je prítomné v zárodku. Napríklad už tu je možné, že v Egypte vznikne umenie, v Grécku veda, v Ríme zasa umenie viesť vojny, atď. Aj Platón tu už existuje - ako idea mysliteľa, ktorý bude uvažovať o pôvode vecí, ešte pred stvorením skutočného sveta.

Každé znamenie zverokruhu a každá planéta má svoj špecifický charakter. Obzvlášť živo sa opisujú zvieratá a napokon nasleduje pestrá paleta rastlinnej ríše. Ryby a vtáci uzatvárajú rozprávanie o makrokozme. A teraz, aby sa celé dielo stvorenia dôstojne uzavrelo, chce *Nous* vytvoriť bytosť s *mimoriadnymi výsadami*, bytosť, ktorá nad všetkými ostatnými vynikne dôstojnosťou a jedinečnosťou. A tu musí *Nous* práve preto celého človeka stvoriť sama, lebo jedine ona je schopná vložiť do jeho duše *odlesk večného života*. Tu sa krásne prejavuje presvedčenie stredovekého človeka: podstatu človeka nemožno pochopiť len na základe prírody, bol stvorený najprv ako idea, je podobný Bohu a má nielen dušu, ale v nej aj „odlesk večnosti“. Ktorý ho sprevádza na jeho zostupe z duchovného sveta do tohto života. Tento zostup veru nie je radostný. Na

ceste Natury za *Uraniou*, prechádzajúc celým zverokruhom, stretne sa v znamení Raka s veľkým zástupom nariekajúcich duší, ktoré sa chystajú zostúpiť ríše nebeského svetla do ríše temnoty materiálneho sveta, do úzkych, tupých a slepých hmotných tiel, ktoré pre ne boli pripravené. Vysoká Urania sprevádza duše cez celý zverokruh a zabezpečuje, aby si každá na ceste dolu osvojila z každého znamenia určitú vlastnosť. Ak sa jej dostane z istého znaku príliš veľa, prejaví sa potom v jej pozemskom živote nejaká jednostrannosť. Ideálne je, pravda, ak ani jedno súhvezdie alebo planéta nepôsobí na dušu príliš silne, kde iba *všetky hviezdy spolu vytvárajú vyváženú, harmonicky rozvinutú ľudskú bytosť*. V temnote, do ktorej sa duša dostane, zabudne, prirodzene, aj vďaka tu pôsobiacim protiduchovným (démonickým) silám na svoj pôvod z ríše svetla. Poznanie, ktoré môže získať vo fyzickom živote, závisí od miery ako je schopná sa rozpamätať na zážitky, ktoré mala v duchovnom svete. Teda človek je nielen obrazom božských ideí, nie je len „kópiou“, ale ešte i v tom sa prejavuje *univerzálna jednota* makrokozmu a mikrokozmu, že človek za svoje poznanie vďačí pôvodným zážitkom duchovným, nie je sám ich autorom, iba opakuje na inej úrovni vedomia, čo jestvuje duchovne nezávisle od neho. Človek koncipovaný v (na) začiatku ako duchovná i pozemská bytosť má vytvoriť v tomto materiálnom svete svoje vedomie. Práve v tom treba vidieť zmysel ľudského života, aby človek tu naplno realizoval tých dvanásť základných božských impulzov, ktoré dostal zo sféry zverokruhu. Cisterciáni vynikali obzvlášť na poli liečenia. Podľa ich názoru nielen človeka treba liečiť, ale *chorá je celá naša Zem*. Tým, že s človek realizuje, prenáša duchovné impulzy na Zem a premieňa v priebehu stáročí a tisícročí „nečistú“, „chorú“ Zem na zdravú. V záujme tohto procesu dáva Nous človeku tri dcéry: bohyňa nebies *Urania* mu daruje zrkadlo prozreteľnosti, *Nasura* tzv. tabuľu osudu, *Physis* personifikované telo sveta, knihu pamäte. To zrkadlo ukazuje najvyššiu múdrosť bohov, ku ktorej človek môže získať prístup jasným, exaktne mysliacim rozumom. Tabuľa osudu, spätá so srdcom, predkladá rozličné kombinácie, tkanivo vzoriek, spájajúcich ľudí a určujúcich vzájomné ich vzťahy. (Vidieť tu vplyv arabskej astrológie). Napokon kniha pamäte je spätá s ľudskou vôľou, žije v našom podvedomí a odtiaľto vynáša na povrch poznatky, ktoré by mohli viesť človek späť do starodávnej minulosti.

Konečné dotvorenie človeka je úlohou *Physis*. V závislosti od štyroch živlov existujú štyri základné temperamenty: sangvinický, cholerický, melancholický a flegmatický. A aby ľudská konštitúcia bola správne zložená, musia byť šťavy nášho tela, čo do kvantity i do kvality, v správnej miere zmiešané - čo nie je také jednoduché. *Správna miera* hrá veľkú úlohu aj vo vybudovaní podrobností ľudského organizmu. Tu si *Physis* načrtla celkový plán, ktorý obsahuje *trojčlennosť* ľudskej formy. Ide o hlavu, hrudník a telo s ich špecifikami. Riadiacimi orgánmi sú *mozog, srdce a pečeň*, v nich majú byť sústredené základné sily života. Nad všetkými dominuje hlava, kde sídli božská podstata čistého rozumu, zrkadliaceho múdrosť hviezd. A nakoniec príde to, čo je pre makrokozmos „zbytočné!": ľudské končatiny. Pre mikrokozmos, t.j. človeka, sú však nevyhnutné. Veď nohy majú niesť človeka na ceste pozemským životom a ruky mu slúžia na to, aby mohol konať - tvoriť. Takto sa končí „*Cosmographia*“. Človek je postavený na Zem a môže začať pracovať, obrábať zem a ju premeniť. Koniec ohlasuje nový začiatok. Návrat človeka do ríše svetla, odkiaľ sem prišiel, bude úlohou jeho vlastnej činnosti. Od toho, ako si v chráme svojho tela vytvorí predpoklady svojho návratu späť, závisí jeho dôstojnosť.